

Hauberg tabell VI mynt nummer 48 flyttes til Norge

Av Gard Eirik Emsøy

Redaksjonel kommentar: Som det fremgår af indledningen til denne artikel og de der citerede referencer, er Emsøys omattribuering af en lang række danske mønttyper fra 1000-tallet langt fra generelt accepteret i forskermiljøet. NNUM har besluttet at bringe denne artikel, idet den anvender en ny metode til at knytte stempler sammen. Den går ud fra hypotesen om, at stempler blev filet næsten helt ned og derefter graveret til et nyt motiv. Der skulle imidlertid være helt svage spor af den tidligere graving, som Emsøy har forsøgt at identificere. Der findes nemlig talrige svage anomalier i møntens overflade, hvoraf Emsøy har udvalgt dem, der passer med motivet til en anden mønttype. Det overlades til læserne selv at bedømme, om det er tilfældige uregelmæssigheder eller virkelige spor efter en tidligere graving. På grundlag af dette (samt typesammenfald og brug af de samme fire bogstaver ud af en lang forvirret indskrift, hvor de resterende bogstaver lades ukommenterede) foreslår Emsøy at knytte nogle hidtil til Ribe henførte mønttyper til Norge. Han siger dog selv, at han ikke har foretaget en tilbundsgående undersøgelse af varianter, fund m.v., ligesom Haubergs og andre forskeres behandling af de pågældende typer ikke berøres. Omattribueringen af typerne kan derfor kun anses som en foreløbig arbejdshypotese, hvis validitet afhænger af, om man er overbevist af Emsøys påvisning af omgraving, samt om en kommende tilbundsgående undersøgelse af de pågældende typer understøtter den eller ej.

Gjennom boken *Norges Mynter i middelalderen* (Emsøy 2013), flere artikler i NNUM (Emsøy 2020, 2021 A, 2022 A, 2022B) og en artikkel i Trøndelag numismatiske forenings festskrift (Emsøy 2021 B) har jeg synliggjort flere nye norske mynter fra 1000-tallet. Den største endringen var da jeg flyttet størstedelen av den dansk-svenske Lund-utmyntningen til Norge. Dette lot seg ikke gå upåaktet hen. Flere fra Norge, Danmark og Sverige har deltatt i diskusjonen, hvor de argumenterte imot mine arbeider (Gullbekk & Risvaag 2021, Gunnarsson 2020, Gunnarsson & Moesgaard 2022 og Moesgaard 2022). All diskusjon ble besvart fra min side (Emsøy 2021, 2022 A og B). Det er ingenting som fremkommer i diskusjonen, som fra min side medfører endring av mine arbeider og teorier.

I det utmyntningen i Norge av en egen særskilt vektregulert mynttype startet opp i både Cnut og Harthacnut sine navn rundt 1028¹, kan vi forstå det slik at Erling Skjalgssons slekt fikk stadfestet en rett av kongen over både Danmark og Norge til å forestå og organisere

1 C. J. Becker daterer denne vektregulerte mynttypen (ormemyntene) til senest ca. 1030 (Becker 1981 s. 120-121). Becker tar utgangspunkt i fire store myntfunn, og ser at disse myntene var i sirkulasjon ca. 1030-1035. Malmer daterer disse myntene til ca. 1025-1027, med to års margin begge veier (Malmer 2012 s. 58). Malmer tar i tillegg utgangspunktet i et par andre myntfunn. Innfallsvinkelen for dateringen er noe forskjellig hos henholdsvis Becker og Malmer, men de daterer myntene til omtrentlig samme tid. Malmer riktignok med en margin på +/- 2 år. Sett i et norsk perspektiv ligger 1028 innenfor både Becker og Malmers datering.

utmyntningen av mynter som både var gangbare i Norge og i Danmark. Det var ikke lenger tale om imitativ utmyntning. De kunne dermed høste fordeler og inntekter av utmyntningen. Det må være rimelig å tro at familien har fastholdt denne retten gitt fra kongen, og utøvd den i flere tiår. En rett gitt av kongen opphører ikke uten videre, selv om det kommer nye konger. Spørsmålet vil da være når og hvordan denne retten opphørte, henholdsvis i Danmark og Norge. Man kan da tro at retten til å utmynte mynter gyldige i Danmark var i hvert fall gjeldende helt til og med 1060-tallet (Emsøy 2022 A). Myntretten, kanskje støttet opp av flere andre forhold (Emsøy 2022 B), er noe Sven Estridsson trolig måtte akseptere.

Utgangspunktet for mine videre arbeider med disse myntene og Lundmyntene er at de er norske. Dersom det ikke fremkommer nye argumenter, som vanskeliggjør et norsk opphav, vil myntene fra min side anses for fullt ut å være norske. Dette er den største revisjonen av skandinavisk middelalder-numismatikk noen sinne.

Nå velger jeg å gå videre med arbeidet, og ser på mynter som trolig ikke tilhører den norske Lund-utmyntningen, men som kan vise seg å tilhøre et annet operativt myntverksted i samtiden. Utgangspunktet blir Olav den helliges (død 1030) mynttype med pointed helmet, hvor jeg setter den i direkte sammenheng med en annen mynt. Når det gjelder den sistnevnte mynten, ser jeg igjen til den danske numismatikken, hvor jeg etter min egen tradisjon henter tilbake mynter til den norske numismatikken. Videre kan man også si at disse to myntene, gjennom dansk numismatisk tradisjon, kan settes i sammenheng med ytterligere mynter. Alle da trolig preget i et og samme myntverksted. Til slutt vil jeg åpne opp for muligheten for utmyntning i samme myntverksted forut for Olav den helliges pointed Helmet.

Olav den helliges pointed helmet

Olav den helliges mynter av typen pointed helmet (Skaare 1976 s. 191-192 og 261) (bilde 1) kan følge samme spredningsmønster, som de norske angloskandinaviske imitasjonene (Emsøy 2021 A). Olavs pointed helmet er kun kjent fra et funn i Norge (Skaare 1976 s. 137 funn 39), et funn på Gotland (Skaare 1976 s. 185 funn 213) og et funn på Öland (Gunnarsson 2012 s. 8). I virkeligheten er dette et noe tynt grunnlag til å trekke slutninger fra, men allikevel noe som indikerer et mulig spredningsmønster. Dette bygger muligens opp under en hypotese om at de hadde samme funksjon som handelsmynt til bruk i områdene i og rundt Østersjøen. At Olav har hatt en mulig handelsutmyntning, åpner opp for at Olav kan ha hatt en intensjon om å delta i eller ta kontrollen over den allerede eksisterende handelsutmyntningen i Norge.

Ser man på omfanget av Olavs utmyntning, så er den svært beskjedent. Dette kan bety at den faktisk har vært av et beskjedent omfang, har blitt boikottet eller at det kun var utvalgte under Olav den hellige som fikk bedrive handel. Erling Skjalgssons (død 1028) eksportforbud på korn åpner opp for muligheten om at det sistnevnte faktisk kan ha vært tilfellet (Snorre 1964 s. 335-343). Dateringen av Olavs mynter med pointed helmet er trolig fra perioden 1023-1028 (Gunnarsson 2012 s. 11).

Etterfølgende utmyntning i Olavs myntverksted

Gunnarsson har påpekt at stilen på Olavs pointed helmet ble forringet over tid (Gunnarsson 2012 s. 11 og fig. 5). Det ene reversstempelen er utført av en uerfaren stempelskjærer, og har kommet til noe senere. Typen

Fig. 1

Fig. 2

Bilde 1: Olavs pointed helmet med kors på plattform foran bysten. På reversen ser man klokken 20-24 tydelig VOEL, NOEL eller LEON (retrograd) avgrenset mellom to kors.

Foto: Lill-Ann Chepstow-Lusty, Myntkabinettet i Oslo.

Bilde 2: Hauberg 48: Mynten er av samme type som Olavs pointed helmet: kors på plattform foran bysten av typen pointed helmet. På reversen ser vi omskriften VOEL, NOEL eller LEON (retrograd) to ganger: klokken 13-15 og 19-21. Mynten stammer fra Antykwariat Numizmatyczny sin auksjon nummer 30 høsten 2021.

Foto: Antykwariat Numizmatyczny

er den samme, men stilen er svakere / annerledes. Ved en potensiell fortsettende utmyntning på samme sted og av samme hånd / stempel-skjærer i det advarsstemplemet ble utslitt, vil vi kunne forvente en adverb av en svakere / annerledes stil. Samme type med pointed helmet og kors på plattform foran bysten av en svakere / annerledes stil finner vi på mynten med referansen Haubergs tabell VI mynt nummer 48 (Gunnarsson 2012 s. 11 og fig. 4) (bilde 2). Denne mynten ble av Hauberg attribuert til Ribe i Danmark. I dag er den datert til Harthacnut i Danmark 1035-1042.

Meg bekjent er typen med pointed helmet med et kors på plattform foran bysten et særegent fenomen, som kun forekommer på disse to myntene. Det er usannsynlig at de ikke skal være direkte tilknyttet. Ved en fortsettelse av utmyntningen, forventer vi som nevnt en svakere / annerledes stil, akkurat det som vi finner på Hauberg 48.

På den nevnte reversen av svakere / annerledes stil tilhørende Olavs pointed helmet, finner vi avgrenset mellom to kors omskriften VOEL, NOEL eller LEON (retrograd) (bilde 1). Akkurat samme navn / ord finner vi igjen to ganger på en av reversene tilhørende Hauberg 48. At vi har samme særegne type på adverb og samme angivelse av VOEL / NOEL / LEON på både Olavs pointed helmet og Hauberg 48, kan ikke være tilfeldig. Myntene har etter all sannsynlighet samme opphav, og samme myntmester som stod bak Olavs revers av svakere / annerledes stil har også stått bak Hauberg 48. Vi kan ikke utelukke at det er samme stempelskjærer som også er i sving. Hauberg 48 er dermed sannsynligvis norsk og kanskje preget på Avaldsnes. Hvis så er tilfellet, åpner det opp for muligheten at adverb til Hauberg 48 kan være et regravert pregestempel, hvor Olavs pointed Helmet har vært utgangspunktet. Man har da fult ned pregestemplet for Olavs pointed helmet, og deretter regravert det til Hauberg 48. Regravering

Bilde 3: Adversen av Hauberg 48 med sammenfallende punkter og linjer.

Fig. 3

BBilde 4: Adversen av Olavs pointed helmet med sammenfallende punkter og linjer.

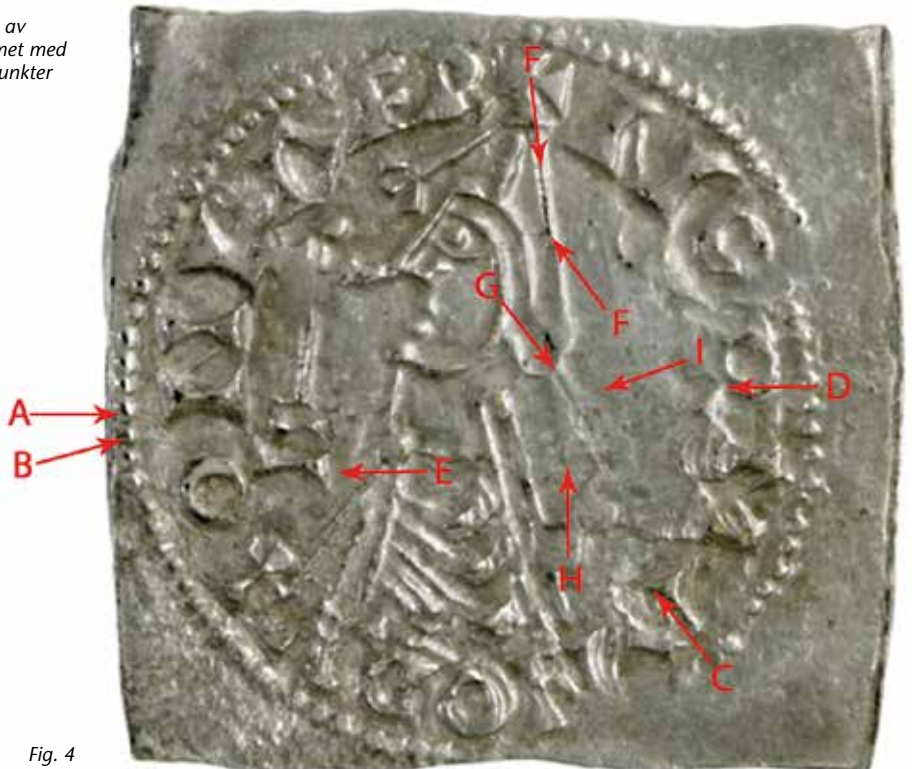

Fig. 4

Fig. 5

Bilde 5: Hauberg tabell VI mynt nummer 49: Mynten fremstår som en utarting av Hauberg 48. Mynten kan være norsk.

Dette eksemplaret har tilhørt Becker², og er sist omsatt på Oslo Myntgalleris auksjon nummer 20.

av pregestempler var vanlig i samtiden, og spor etter forrige preg er noen ganger synlig (Emsøy 2022 A).

Derfor har jeg sammenlignet bilder av Olavs pointed helmet og Hauberg 48 i Photoshop. Der kom det faktisk frem punkter og linjer som var sammenfallende. Jeg har gjort følgende observasjoner (bilde 3, 4):

- **Punkt A og B:** Punktene er en del av den ytre perleringen på Olavs pointed helmet. På Hauberg 48 er de innenfor den ytre perleringen. Det tyder på at perleringen mellom graveringene er noe forskjøvet. Punktene er sammenfallende på begge myntene.
- **Punkt C:** Punkt C er en av trekantene i trekantpunslet på en av bokstavene på Olavs pointed helmet. Mellom to vertikale linjer i omskriften på Hauberg 48, ser vi spor etter dette punslet, og dermed den tidligere omskriften.
- **Punkt D:** Punkt D er en av trekantene i trekantpunslet på en av bokstavene på Olavs pointed helmet. Mellom en sirkel og en vertikal linje i omskriften på Hauberg 48, ser vi spor etter dette punslet, og dermed den tidligere omskriften.
- **Punkt E:** Punkt E representerer på Olavs pointed helmet nedre høyre del av plattformen korset er plassert på. Trekantpunslet som er brukt er fortsatt synlig på Hauberg 48.
- **Linjen F-F:** Linjen F-F representerer en av linjene til hjelmen på Olavs pointed helmet. Samme linje finner vi igjen på Hauberg 48. Denne linjen er noe svak, og representerer ikke en del av det tiltenkte preget på Hauberg 48.
- **Linjen G-H:** Linjen G-H representerer en av linjene på den bakkenfor hengende hjelmpryden på Olavs pointed helmet. Samme linje finner vi igjen på Hauberg 48. Denne linjen er noe svak og er avbrutt av prøvemerker. Heller ikke denne linjen representerer en del av det tiltenkte preget på Hauberg 48.

Det er så mange sammenfallende punkter og linjer, at det er svært sannsynlig at Hauberg 48 er et regravert pregestempel av Olavs pointed Helmet. Det burde da ikke være tvil om at myntene er direkte knyttet sammen gjennom type, håndverk og omskrift. Når det er så mange forhold som knytter dem sammen, så er det heller ikke noe som tyder på at pregestemplet har beveget seg ut fra sin geografiske lokalitet.

2 Beckers samling ble solgt på Thomas Høllands auksjon 13. oktober 1998.

Adversen til Hauberg 48 er knyttet sammen med flere reversstempler. Disse reversstemplene er kun varianter av samme reversstype. Antall reversstempler, hvor disse eksemplarene befinner seg etc. ligger utenfor rammene til dette arbeidet.

Gjeldende reverstype

Typen til reversen på Hauberg 48 er av den samme typen som gjorde seg gjeldende i Norge etter at Cnut tok makten rundt 1028. Det at vi finner samme type revers på en mynt som sannsynligvis er norsk og direkte tilknyttet Olavs pointed helmet, støtter opp under teorien at reverstypen og Lund-utmyntningen er norsk. Hauberg 48 er dermed trolig utmyntet i tiden rett etter 1028, hvilket også forklarer hvorfor Olavs navn er fjernet fra omskriften.

Etter dansk tradisjon er Hauberg 48 satt i sammenheng med andre mynter. Hauberg satt Hauberg tabell VI mynt nummer 49 (bilde 5) i sammenheng med Hauberg 48. Hauberg 49 fremstår som en utarting av Hauberg 48. Hauberg 49 er igjen kjedet sammen med andre imitative mynter av short cross-typen (Becker 1979/80). Reversen til Hauberg 49 er av lignende type som den til Hauberg 48, men kun med tre fremfor fire buer. Hvis Hauberg har rett i sin antagelse, at disse skal knyttes sammen, så skal de dermed flyttes til Norge. Da flyttes også ytterligere mynter av samme reverstype til Norge (Hauberg 68). Det ligger utenfor rammene til dette arbeidet å undersøke ytterligere i dybden om Hauberg 48 og 49 virkelig skal knyttes sammen. Mulighetene ligger i hvert fall der, og Hauberg plasserte dem i sin tid sammen og til samme myntverksted (Ribe).

Stort potensial

I numismatikken har vi flere verktøy, som vi bruker til å knytte mynter og utmyntninger sammen. Det kan være angivelse av kongsnavn, myntsted, stempelkjeder, typer etc. Regravering av pregestempler synes å ha vært utbredt i samtiden i de norske myntverksteder. Å undersøke hvilke pregestempler som er regravert og hvilke motiver / mynttyper som var forut regraveringen, har et stort potensial med hensyn på å knytte sammen mynter og utmyntninger. Metoden er i skandinavisk sammenheng sjelden brukt, men knytter sammen de mynter, som man nødvendigvis ikke alltid trodde at skulle være knyttet sammen. Da får man en helt annen forståelse av numismatikken, enn den som i dag har vært rådende.

Studerer man Olavs pointed helmet litt mer nøye, så ser man at det finnes linjer og annet rusk, som ikke hører hjemme i preget. Potensialet er da å avdekke om denne mynten også kan representere et regravert pregestempel. Mynten og utmyntningen startet nødvendigvis ikke med Olavs pointed helmet, og det finnes en mulighet for at den kan strekke seg flere år tilbake. Mynter som fremstår som om de står alene, står nødvendigvis ikke alene. De kan gjennom detaljerte studier vise seg å være del av større utmyntninger. Da vil vår allerede eksisterende forståelse av mynter og utmyntninger endre seg.

Det er ikke alltid like lett å vurdere og finne ut hvilke mynter som kan ha vært preget med et regravert pregestempel både forut og etterpå. Ofte må man først få en mistanke om sammenheng, eller man kan resonnerer seg frem til en sammenheng, før man så studerer myntene i detalj. Mistanker og resonnement blir da verktøy, som også kan brukes selv når den flingen medfører at vi ikke finner spor etter de tidligere mynter.

Referanser

- Becker 1979/80: C. J. Becker, Nogle danske imitationer med elementer fra Knud den Stores engelske type «Short Cross», *NNÅ* 1979-80, s. 81-92.
- Becker 1981: C. J. Becker, The Coinages of Harthacnut and Magnus the Good at Lund c. 1040-c. 1046, *Studies in Northern Coinages of the Eleventh Century*, København 1981, s. 119-175.
- Emsøy 2013: Gard Eirik Emsøy, *Norges mynter i middelalderen*, Jørpeland 2013.
- Emsøy 2020: Gard Eirik Emsøy, Norske mynter av long cross-typen – og andre angloskandinaviske imitasjoner utmyntet i Norge, *NNUM* nr. 01 2020, s. 11-18.
- Emsøy 2021 A: Gard Eirik Emsøy, Handelsruter, ytterligere norske mynter og et mulig myntsted, *NNUM* nr. 03 2021, s. 69-75.
- Emsøy 2021 B: Gard Eirik Emsøy, Utstein, åsatro, Magnus den gode sine norske mynter, Lund-mynter fra Harald Hardråde og imitativ utmyntning under Magnus Haraldsson, *Festskrift Trøndelag Numismatiske forening 50 år 1971-2021*, Trondheim 2021, s. 113-129.
- Emsøy 2022 A: Gard Eirik Emsøy, Den norske Lund-utmyntningen, *NNUM* nr. 4 2022, s. 69-75.
- Emsøy 2022 B: Gard Eirik Emsøy, Diskusjonen om det norske Lund, *NNUM* nr. 4 2022, s. 85-91.
- Gullbekk & Risvaag 2021: Svein Gullbekk og Jon Anders Risvaag, Norges eldste mynthistorie: Utmyntning, myntsteder og myntenenes funksjon – en kommentar, *NNUM* nr. 03 2021, s. 78-87.
- Gunnarsson 2012: Bo Gunnarsson, Ytterligere ett Olav Haraldssonsmynt, *NNUM* nr. 01 2012, s. 8-13.
- Gunnarsson 2020: Bo Gunnarsson, Irländska Quatrefoil-imitationer och andra rön kring stampkedja 105 i Lund, *NNUM* nr. 4 2020, s. 101-107.
- Gunnarsson & Moesgaard 2022: Bo Gunnarsson og Jens Christian Moesgaard, Lund i Skåne eller Lunde i Norge? *NNUM* nr. 4 2022, s. 77-85.
- Hauberg 1900: P. Hauberg: *Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*, København 1900.
- Malmer 1997: Brita Malmer, *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020*, Stockholm 1997.
- Malmer 2003: Brita Malmer, Mynt i 1020-talets Lund, *NNUM* nr. 7-8 2003, s. 119-127.
- Malmer 2012: Något om Thorcel, Alfward och penningekonomin i Lund på 1020-talet, *NNUM* nr. 2 2012, s. 57-60
- Moesgaard 2022: Jens Christian Moesgaard, Kommentar, *NNUM* nr. 4 2022, s. 91
- Skaare 1976: Kolbjørn Skaare, *Coins and coinage in viking-age Norway*, Oslo 1976.
- Snorre 1964: Snorre Sturlason, *Kongesagaer*, Stavanger 1964.